

PORTIK GABRIELLA

ÉGY ELVÁNDORLÁS NARRATÍVUMAI

A GYERGYÓI SZÉKELYEK VÁNDORLÁSA BÖRVELYBE, MAJD BUDAPEST KÖRNYÉKÉRE

„...ezért kellett nekünk Remetéről eljönni?”

Bevezető

A történet az ember sajátja. Az ember történetek segítségével határozza meg önmagát, identitását, múltját, értékeli jelenét, ezért a személyes történeteknek nagy szerepük van a társadalmi történesek, folyamatok vizsgálatában. Ahogy Roland Barthes fogalmaz „a történet jelen van minden időben, minden helyen, minden társadalomban, egyidős az emberiség történetével, nincs és soha nem is létezett egyetlen nép sem történet nélkül (...), a történet úgy van jelen, mint az élet.”¹ A személyes történeteket ebből kiindulva meghatározott szempontok mentén vizsgálhatjuk, akár a nagytörténelem viszonylatában is. Hiszen az egyén történelme, a kollektív történelem és a társadalom nagy történelme között folyamatos kapcsolat, átfedés és átjárás van, sok társadalmi jelenségre az egyén története mentén nyerhetünk rálátást.

A történelmi eseményeket nemcsak objektív módon, hanem az alulnézet perspektívájából is érdemes megvizsgálni, hogy a történelmi események milyen hatással vannak, voltak személyekre, személyes életutakra, egyéni életpályákra, vagy éppen egy kisebb közösség, egy család, egy régió életére. Ez a fajta kutatás az egyéni leírt vagy elmondott történetekből építkezik, szem előtt tartva az emlékezés mechanizmusát, ami nyilván nem lehet objektív. Az ilyenfajta vizsgálódásnak abból a gondolatból kell kiindulnia, melyet Sartre fogalmaz meg, ezáltal összefoglalva az egyén és a közösség közötti kapcsolatot, hogy az ember az „egyedi általános”.² Kissé ellentmondásosnak tűnhet ez a kijelentés, pedig magába foglalja az egyéni történetek jelentőségét: az egyénit,

1 Barthes, idézi Keszeg, 2002, 9.

2 Sartre, idézi Neidermüller, 1988, 378.

az embert mint individuumot, utalva arra, hogy az emberi élet és az életpálya nem más, mint a valóság egyéni megértése, a valóság egyéni birtokbavételének a folyamata. Az egyéni élettörténet azonban sosem független a környezettől, egy kontextusba épül bele, amellyel kölcsönösen meghatározzák egymást. Így válik az egyéni élet a társadalmi élet egyik variánsává.³ Az egyén és a környezet folyamatos interakcióban van, folyamatosan kiegészíti, befolyásolja és feltételezi egymást. E kettősség által az élettörténet nem csupán egy élet története, hanem egyúttal a környezet „kulturális reprezentációja” is. Mivel egy szélesebb társadalmi kontextust reprezentál, nem értelmezhetjük e nélkül a kontextus nélkül.⁴ A biografikus narratívumokat így a múlt és a társadalom sajátos dokumentumaként lehet értelmezni és áttekinteni.⁵

E felvetésből kiindulva vizsgálom a gyergyói székelyek 1941. évi Börvelybe telepítésének egyéni, elmesélt történeteit. Nem célom a migráció motivációinak és körülményeinek rekonstruálása, csupán arra figyelek, hogyan, miként beszélnek ezek az emberek az elvándorlásról, hogyan határozzák meg az identitásukat, hogyan viszonyulnak a környezetükben lévő más népcsoportokhoz, milyen a kötődésük a szülőföldről, hogyan teremtik újra ezekkel a történetekkel a megtörtént eseményeket, hogyan épülnek fel az elmesélt történetek.

Abból indulok ki, hogy az emlékezés a múlthoz való viszonyulás formája.⁶ Ezért tartom érdemesnek vizsgálni azt, hogy az emberek hogyan beszélnek jelenségekről, milyen eseményekre emlékeznek, miket elevenítenek fel. A múlthoz való viszonyt, a jelenüket, a társadalom normáit, a közösség emlékezetét egyaránt megvilágítják ezek a múltból való beszédmódok. Ugyanakkor a párhuzamos történetekkel, a különböző személyes tapasztalatok egymás mellé állításával árnyaltabban ragadható meg az adott társadalmi jelenség, így az alábbiakban nem csak egy, hanem több visszaemlékezést is vizsgálok egyszerre, pontosabban öt beszélő – Balázs Antal, Gerhárt Istvánné Csorján Rozália, György Péterné Balázs Julianna, Ferencz Istvánné László Zita és Kis Béláné Tóth Erzsébet⁷ – kitelepedésről szóló visszaemlékezését.

³ *Neidermüller*, 1988, 379.

⁴ *Jakab–Keszeg–Keszeg* (szerk.), 2007, 8.

⁵ *Keszeg*, 2007, 40.

⁶ *Assmann*, 1999, 31.

⁷ A továbbiakban a nők lánykori nevét használom.

A kutatás körülményei és kiindulópontja, történelmi háttér

A téma iránti érdeklődés magyarázata Keszeg Vilmos kijelentésén alapszik, miszerint a történelem felé irányuló figyelmet a jelen motiválja.⁸ A kutatás kiindulópontját tekintve pontosan ennek a jelenségnek lehetünk tanúi. A székelyföldi település, Gyergyóremete testvértelepülése a Budapest mellett lévő Biatorbágy. Manapság ez nem rendhagyó jelenség, hiszen különböző civil vagy önkormányzati kezdeményezések kialakíthatnak efféle kapcsolatokat települések között. Ez esetben a kapcsolat azonban egészen érdekes, hiszen Biatorbágy és a környező település lakosságának egy része Remetéről és Ditróból kitelepült székely, akiknek hozzátartozói az említett székelyföldi településeken élnek. Ezért született meg a kutatókban az a szándék, hogy utánajárjanak, feltárják, hogy mi vezetett a remetei és ditrói székelyek migrációjához, hogyan éltek meg, hogyan kerültek Magyarországra.

Előzetesen azonban érdemes tisztázni a migráció fogalmát, hiszen hajlamosak vagyunk csupán a jelen társadalmi jelenségei alapján magyarázni azt. A migráció vagy elvándorlás a térbeli mobilitás egyik formája, legyen az önkéntes vándorlás vagy kényszerű kitelepítés. Minden esetben azonban a helyváltoztatás az alapja, és ezen belül sok fajtája és oka lehet. Az elvándorlás a világháborúk környékén nagyon jelentős volt magyar nyelvterületen is.⁹

2015-ben Nagy József történész kezdeményezésére indult el egy kutatás: videóinterjúk készítése remetei és ditrói származású, biatorbágyi és budajenői lakosokkal, akik elsősorban a Börvelyben való letelepedésről, majd az onnan való továbbtelepítés történetéről, nemzetiségek találkozásáról, egymás mellett éléséről, kulturális különbségekről, vágyakról, reményekről, borzalmakról és honvágyról beszéltek. Az interjúk irányított beszélgetések, nem teljes biográfiák. A kutatás egy konkrét cél, terv köré összpontosul: Nagy József történész Bárány Krisztián dokumentumfilm-rendezővel egy dokumentumfilm-forgatására készül, amelyben helyet kapnak a 2015-ben elkészült videóinterjúk is. Összesen 19 videóinterjú készült – ezek közül néhány Börvelyben – magyarokkal elsősorban, de románokkal és svábokkal is. Jelen dolgozat ezek közül öt, kitelepült székelyekkel készült interjút dolgoz fel.

A Börvelybe kitelepített remetei és ditrói székelyek történetét néhány mondatban

⁸ Keszeg, 2007, 40.

⁹ Vö. Illés, 2000, 216.

megpróbálom áttekinteni, akik végül Biatorbágyon, Telkin, Budajenőn, Etyeken telepedhettek le. Nagy József történész rekonstruálta és történelmi kontextusba helyezte az eseményeket írásában, amely áttekintését fontosnak tartom, hogy a továbbiakban a történetmesélést, a narratívumok sajátosságait vizsgálhassam.

„A két világháború közötti Romániában egyes magyar határ menti területeken román telepes falvakat hoztak létre, hogy megváltoztassák a térség etnikai összetételét. Szatmárnémeti vidékén lévő Börvely községbe a Károlyi grófi család volt birtokaira telepeseket költöztettek be, mely helyzet állandó torzsalkodásra adott okot a helyi magyar lakosság és az újonnan jöttek között. 1940 őszén a második bécsi döntés értelmében Erdély északi része visszakerült Magyarországhoz. A börvelyi román telepesek jobbnak látták áttelepülni Romániába. Úgy határozott a magyar állam, hogy székely telepeseket fognak odatelepíteni Gyergyó vidékéről, Székelyföld északi részéről, ahol a nagy községek amúgy is földhiánnyal küszködtek.”¹⁰ – kezdődik a székelyek kitelepítéséről szóló történelmi áttekintés. A székely családok minden ingóságukat bevagonírozták, és 1941 őszén elindultak egy jobb élet reményében Börvelybe, ahol alig három év alatt mintagazdaságot hoztak létre a kitelepült románok lakhelyén és földjein, el is nevezték ezt a falurészt Székelytelepnek. Ez azonban nem tarthatott sokáig. 1944 őszén visszatért a román lakosság, a székelyeknek el kellett hagyniuk Székelytelepet, és a Budapest környékéről szintén kitelepített svábok helyére telepedhettek le.

Az elbeszélte történet fogalma és kérdésköre

A narratívumok vizsgálatát megelőzően néhány kulcsfogalom és ebből kiinduló elméleti kérdés rövid tisztázásra szorul: mit jelent az elbeszélte történet, miben különbözik a valóságtól, mit jelent az *oral history* fogalma, miben különbözik a történelemtől, mit jelent ebben a kontextusban az emlékezés.

„A történelmi életútkutatás interjúkkal, egyéni életutak rekonstruálásával próbál fényt deríteni arra, hogy a kutató társadalmi rétegek életét hogyan befolyásolták a történelmi események, illetve hogy a történelemben milyen szerepet játszottak az egyének. Ebben a megközelítésben (amit *oral history* módszernek is neveznek) természetesen

¹⁰ Nagy, 2015. <https://4662b01dbba97bd6aa61f9a171dcd58bd34c9cf0.googleusercontent.com/host/0B2DZJeBuQYlzk9MSjZOVF9naHI5Q1FHUzhESktselZ4ZlhjSTdLbkpJVzRTMFRoeGNmajQ/multjajelene/borvely.pdf>.

helye van a szubjektivitásnak.”¹¹ Az elbeszélte történetek, az *oralhistory*, azaz a szóban elmondott történelem módszere kapcsán óhatatlanul felvetődik az igazságtartalom, a hitelesség kérdése. Éppen ezért nem tekinthetünk úgy ezekre a történetekre, mint a teljes és megkérdőjelezhetetlen valóságra, kicsit más nézőpontból kell megközelíteni a kérdéskört, amire több kutató is felhívta a figyelmet. Rekonstrukcióként kell látni, értelmezni ezeket a szóban elmondott történeteket, amelyekre hatással van a jelen, az életút további alakulása. Neidermüller Péter szerint, az elbeszélte történet rekonstruktív jellegű, az elbeszélője válogat a történések között, van, amit elmond, van, amit elhallgat, beleszövi saját interpretációját. Akár teljes élettörténetről, akár egy-egy életút részletéről beszélünk, soha nincs szó az események totalitásának elbeszéléséről.¹² Valamint nem csak a beszélő egyén döntése, hogy mit mond el, mit hallgat el, hanem maga az emlékezés is jellegénél fogva töredékes. Pierre Nora kiemeli, hogy távolról sem tekinthetjük szinonimáknak az emlékezést és a történelmet, éppen ezért vizsgálni is másféleképpen tudjuk. Az egyik adatközlő, Balázs Antal reflektál az emlékezet töredékességére. Megjegyzi, hogy arról beszél, amire emlékszik, amit gyerekként átélt vagy éppen hallott, igazságtartalmát ő maga is megkérdőjelezi: *Aztán, hogy így volt vagy nem, nem tudom, mert gyerekkoromba ugye hallani hallottam, de nem biztos, hogy jól emlékszem rá.*

„Az emlékezet természeténél fogva sokféle és sokszorozódó, kollektív, többes számú, mégis individualizált.”¹³ A közösségi és egyéni kettőssége pedig az egész élettörténet-kutatásra jellemző, amint már említettem, az egyén a közösséget képviseli és reprezentálja, így az egyéni emlékezet egy közösség emlékezete is egyben.

Ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül a narráció, a narratívumok fogalmát, hiszen minden elmondott vagy leírt esemény egy narráció, egy elbeszélés, egy újratereemtése a megtörtént valóságnak, amire hatást gyakorol a jelen és a múlt minden tapasztalata vagy a közösségi norma. A narráció mint emberi viselkedésforma egy konstrukció, mely nem a valóság egy hű visszatükrözése, hanem egy utólagos magyarázat a múltra, mely legitimálja a jelent.¹⁴ A narratívum pedig magát az elbeszélést, a történetet jelöli.¹⁵

11 Mohay, 2000, 768.

12 Neidermüller, 1988, 383.

13 Nora, 1999. http://www.aetas.hu/1999_3/99-3-10.htm

14 Keszeg, 2002, 24–26.

15 Keszeg, 2011, 31.

A fenti kulcsszavak tudatában és figyelembe vételével próbálok tehát összevetni néhány elbeszélői magatartást, témát, sajátosságot kiemelni, ami jellemzi a vizsgált elvándorlás-történeteket.

Börvely-Székelytelep és az elvándorlás emlékezete

Börvelyről, Székelytelepről a beszélőknek élénk élményeik vannak. Elsősorban a jobb életkörülmény reményében vándoroltak oda, és pár évig be is teljesedett, amire számítottak, hiszen a hideg éghajlatú Székelyföldre képest a megfelelő időjárás miatt ott minden megtermett, így a jobb megélhetés biztosítva volt. Tóth Erzsébet visszaemlékezésében erről kaphatunk tanúbizonyságot: *Volt egy olyan kihirdetés, hogy lehet jelentkezni, aki el akar menni Ditróból Börvelybe. Horthy kiűrtette azt a Börvely községet, és hogy azt megkaphatjuk Székelytelepnek. El is nevezték Székelytelepnek. És kaptunk egy házat. Tehát 70 valahány család, de mindenki nagyon jól járt, mert nagyon szép kis hely volt, Kraszna partja, nagyon jó termőföld, nagyon-nagyon jó megélhetés volt. Azt, hogy miként maradt üres a falurész, az odaköltözöttek csak hallomásból ismerték, odaérkezésükkor már üresen állt. László Zita elmondása alapján: *Abba a községbe, a kicsi magyar világba bejött a vonat, mert ott ment a községbe keresztül a vonat. És akkor ezek a románok megtámadták a vonatot. Gyűlölködés jött létre amiatt. Akkor osztán a környékbeli községek kizavarták őket egy éjszaka. Az egész település üres maradt osztán ott. Úgyhogy ott nem laktak osztán három évig. Négy ház volt, akibe olyan félig magyar volt, s azt ottmaradt a községbe. A többiek mind elmenekültek máshova.**

Balázs Julianna így értékeli a börvelyi életet: *Kaptak földet, házat is, mi például egy olyan házba laktunk, hogy kívülről még be sem volt pucolva, olyan új volt. Tiszta új ház volt. És mindenki kapott házat is, földet is, jó föld volt, lehetett mindent termelni. Sokkal jobb volt ott, mint Remetén, mert jobban voltak a földek, minden megtermett: a búza, a kukorica, a vetemény, a krumpli, minden. Fekete homokos, humuszos föld volt. Mert Remetén nem termett meg a kukorica, de itt minden megtermett az égvilágon.*

Csортán Rozália történetében kétszer is megjelenik az otthon (haza) fogalma, amit pontosít, hogy abban az adott kontextusban Börvelyre érti, tehát Börvelyt mint hazát emlegeti: *És amikor és '89-be elmentem haza... haza, Börvelybe haza, ez vezérelt, hogy megnézzem a sírjukat.* Ez is alátámasztja azt, hogy Börvely megfelelő volt, a börvelyi életet és körülményeket pozitívan értékelik az elbeszélők.

Regionális identitás

Az identitás kérdése fontos szerepet kap a visszaemlékezők narratívumaiban, hiszen a történetekből, a kérdésekre adott válaszokból kiderül, hogy az egyén hogyan határozza meg önazonosságát. Bár ezeknek az embereknek csak életük első pár éve kötődik közvetlenül Gyergyóhoz, az identitásukat mégis nagyon meghatározza. Ki kell emelnem, hogy a regionális identitás, jelen esetben a gyergyóiság, a Remetéhez, Ditróhoz való tartozás mint önazonosság, a territóriummal nem köthető össze teljesen. A térbeli mobilitás, a migráció azok a jelenségek, amelyek hatására ezt a témát tágabban kell értelmezni. Szócs Levente a gyergyói népi önéletrajzok kutatása és elemzése kapcsán mutat rá erre a tényre, ami az általam vizsgált élettörténetekben is hasonlóképpen érvényesül. A gyergyóiság nem jelentheti azt csupán, hogy az egyén Gyergyó vidékén él, a lakhelyet nem azonosíthatjuk kizárólagosan a regionális identitással, az értelmezés tágabb: a gyergyói identitással rendelkező ember gyergyóinak vallja magát, függetlenül attól, hogy hol él, néha attól is független, hogy hol született. Sőt a gyergyóiság egyenlő gyakran azzal, hogy székely, illetve magyar, kiemelten erdélyi magyar, vagy pont azt jelenti, hogy nem más nemzetiségekhez tartozik: nem sváb, nem román.¹⁶ És természetesen a környezet is alakíthatja az önazonosságot, gyengítheti vagy erősítheti, ezért azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az a helyi közösség, ahová betelepült a székelység, hogyan viszonyul hozzá, hogyan határozza meg, mivel címkézi fel az újonnan érkezetteket. A másságtudat a betelepült közösségben mindvégig megmaradt, főként hogy a befogadó közösség is erősítette ezt.

Balázs Antal így emlékszik a biatorbágyi fogadtatásra: *Hát az őslakosok nehezen fogadták be az embert, mert hát mondjuk egyrészt érthető volt, hogy rokonait elvitték, minden, s akkor oda betelepültünk, román cigánnak meg mindennek elneveztek, éveken keresztül nézeteltérések voltak a fiatalok közt egy mulatságnál. Aztán már egy 2-3 év múlva kezdődtek a vegyes házasságok, és akkor úgy szépen ellaposodott a dolog, mert amikor látták, hogy végtére is nem olyanok az emberek, mint ahogy ők elképzelték... tehát hogy szorgalmasak, dógóznak, minden, úgy befogadták, de azért még a mai napig is vannak olyanok, hogy hát... 90 év fölötti ember, szoktunk találkozni, s akkor ezt kérdi: „na mi van te kis román?” Tehát ezt nem tudják levetkőzni, tehát azt, hogy hát honnan jött az*

¹⁶ Szócs, 2011, 176–177.

ember. Én úgy fogom föl, hogy viccel. Mind mondom neki, hogy hát Feri bácsi, én nem vagyok román, még nevem sem az, de hát ők, nekik úgy látszik, így jobban esik. Egy másik adatközlő, László Zita is hasonlót említ: A helyiek haragudtak ránk, akik itt maradtak, még sokáig, sokáig. Olá cigányoknak hívtak, nem is volt nevünk, csak olá cigány. Olá cigányok voltunk itt mind. Nem volt becsületünk. Becsület, emberség és hovatarozás mosódik össze ezekben a megfogalmazásokban.

Az emlékezés szervezőelve, a tragédia

A történetek nem mindig kronologikusan szerveződnek. Az emlékezet és maga a történetmesélés is szelektív, és gyakran tapasztalhatunk időbeni ugrásokat. A történetmesélés sokkal inkább tematikusan szerveződik, mintsem lineárisan vagy időrendben. Reprezentatív jellegűek a migrációtörténetekben a halálhoz kapcsolódó tragikus emlékek. A kitelepedés először nagy reményekkel, az új élet, az új lehetőségek reményében történt, később a kitelepülők sorsa megváltozott, és ez a változás eredményezi azt, hogy a beszélők kiemelik a tragédiákat, amint azt a következő történetben is olvashatjuk. Csortán Rozália a Börvelybe való látogatása kapcsán meséli el négy gyerek tragikus halálának a történetét, egyben indokolva azt, hogy miért látogat a börvelyi temetőbe. *Minket olyan ért a családba, hogy '45 tavaszán, '45 húsvét nagyjében, mikor az iskolai szünetet megkaptuk, akkor ugye vasút választotta el a falut, és a Szabó anyámnak a két lánytestvére a vasúti síneken túl lakott, mi meg a Szabó Dénes kocsmájától a harmadik házba laktunk. És a szünidő eljött. Volt nekem egy öcsém, aki '36-ba született és azok a gyerekek játszottak a vasúti töltés mentén. Megtaláltak egy aknát három unokatestvérrel, és az aknát bevitték a Péter Lajos bácsi-féle fás sufnyiba. És ott rátették a küszöbre, s ott volt mindenféle vas szerszám, s azzal elkezdték vágni, mert akkor divat volt, hogy gyűrűt csináltak ezekből a sárga rezezből, gyerekek is, idősebbek is. Ezek ilyen 8, 9, 10, 11 éves gyerekek voltak. És amikor ezt a sárgarezet elvágták, akkor ez az akna ott felrobbant, és a négy gyerek ott szörnyethalt. Három lánytestvérnek négy gyereke halt meg ott Börvelybe. És amikor én '89-be elmentem haza... haza, Börvelybe haza, ez vezérelt, hogy megnézzem a sírjukat. S mit ad isten, abba az évbe pont rájuk temettek! (...) Ott van eltemetve a nagyapám, meg a Szabó rokonságból egy fiatal házaspár, akik szerelmesek lettek. Első unokatestvérek szerelmesek lettek egymásba, de nagyon. És a szülők ezt ugye megtudták, szembe laktak egymással, és nagyon nagy baj történt belőle, nem engedték,*

hogy házasságra lépjenek, és elgondolták magukba, hogy akkor öngyilkosok lesznek. És elmentek Érmindszentre, hogy ott egy rokonságnál alszanak, és ott meghaltak mind a ketten. Na, azok vannak oda eltemetve, és utána a nagyapám belehalt ebbe az egész történetbe, hogy nekünk onnan el kell jönni, még Börvelybe. S utána, tehát ez januártól történt, meghalt ez a két fiatal, a rokonságba tartoztak mind a ketten, s utána a nagyapám halt meg, s utána az a négy gyerek. Na ez engem hazavezérelt '89-be, valaki elvitt haza, hát haza... hát oda elmentem megnézni az öcsémék sírját. A történet elbeszélője tehát a családtörténetet az individuális történetbe ágyazza bele, személyes motivációját a családtörténet tragikus eseményeivel szemlélteti, ugyanakkor magyarázatul szolgálnak a történetek arra is, hogy mi köti őt Börvelyhez. A háromféle haláleset az individuális élettörténet és családtörténetrészét képezi, azonban egyik – a gyerekek halála – kapcsolódik a nagy társadalmi történésekhez, a világháború emlékezetéhez, itt a történelem háziasítása is történik.¹⁷ A nagyapa halála a börvelyi közösség történelmének része is egyben, hiszen a Börvelyből való kitelepítésnek lett közvetett áldozata a narráció szerint. A szerelmesek tragédiája pedig a családtörténet része, nem kötődik történelmi eseményhez, mégis egy család, egy közösség normáját, szerveződését és szabályait reprezentálja. Balázs Julianna elbeszélésében is helyet kap egy tragikus esemény, ami szintén a háborúhoz köthető: *Aztán arra emlékszem még, hogy egy szintén rokon fiatalember meg a bátyja elmentek szántani, befejezték, hazajöttek. Második házba laktak, mint mi. És fogták ki a lovakot, s egy akna becsapódott, és mind a két fiú meghalt, ló, tehén, még a macska is. Ez az egy szörnyű emlékem van, ami ott történt és rokonokkal, hogy ez a két szép gyerek ott halt meg az udvaron.* Az egyéni történelem itt ismét a makrodimenzióba helyeződik bele, a háború végigkíséri a történeteket. Látható tehát, amint „az országos történelem dimenzióinak felvillantása, epizódjainak szerepeltetése a lokális történelmet makrodemenzióba helyezi be, a lokális és a regionális/országos összefüggéseit, kapcsolatait, viszonyait érzékelteti.”¹⁸

Sorsközösség

A Börvely-Székelytelepről kitelepített székelyek végül a Budapest környéki falvakba, a Németországba kitelepített svábok házaiba költözhetek be. Sokan még ott érték a svábokat, hetekig együtt éltek, többnyire nem ellenségeskedtek, sőt sorsközösséget

¹⁷ Keszeg, 2011, 65.

¹⁸ Keszeg, 2007, 39.

láttak egymásban, és egymást segítették. Végeredményben a székelyek és a svábok is a politikai döntések áldozatai voltak, hasonló okok miatt kellett elhagyniuk otthonaikat. A visszaemlékezésekben ezeket találjuk: *Amikor mi költöztünk, akkor a svábok hordtak minket Telkire, amikor ők lettek kitelepítve, akkor a székelyek hordták a vagonhoz a svábokat. Hát ez is egy örület lehetett.* (Csortán Rozália)

Balázs Julianna pedig egy későbbi mozzanatot emel ki: *Mikor már úgy jöhettek át a svábok, akkor egy házaspár ott sétált. És a szomszéd asszony – nagyon kedves svábok voltak – jött át, Teréz néni, és azt mondta, hogy ez a ház azé a házaspáré volt. Azért sétálnak, hogy nézik. Hát aztán mondtuk, hogy jöjjenek be, nézzenek meg mindent, ne fájjon a szívük. Ők sem bántottak minket, mi sem bántottuk, nem is ismertük egymást. S akkor leültettük, megkínáltuk, s kicsit beszélgettünk. De ők is elkezdtek sírni, meg mi is. És mi nagyon jól megvoltunk a svábokkal.*

Honvág és nosztalgia

Az elbeszéléseket meghatározza a honvág, Székelyföld mint ideál jelenik meg az elbeszélésekben annak ellenére, hogy a beszélőknek csak gyerekkori emlékeik vannak a szülőföldről. Ehhez bizonyára hozzájárul az, hogy átélték a kedvezőtlen történéseket, látták a szülők szenvedését és a közösségek idegenkedő fogadtatását, valamint évekkel később azt, hogy hogyan élnek otthonmaradt hozzátartozóik. Tehát az elvágódás, a nosztalgia és a honvág határozza meg elbeszéléseiket, amint az alábbi példákön keresztül is láthatjuk. László Zita elmondása szerint: *Pedig szeretnék [hazamenni], úgy fáj a szívem érte, mindig sírok, a könnyeim hullnak, mikor megyünk fel ott az erdőszélen a Maros lokán, hogy milyen szép az a terület, végig, mindenhol.* Tóth Erzsébet hasonló nosztalgiával beszél szülőfalujáról: *Ditró nekem a szívem csücske, tagadhatatlanul, mert ott születtem.*

Az elvándorlás értékelése

Adatközlőink nemcsak átélői, hanem inkább elszenvedői ezeknek az eseményeknek olyan értelemben, hogy nem döntéshozók, gyerekként élik át az eseményeket. Tóth Erzsébet reflektál is erre egy hazalátogatás alkalmával lánya kérdésére válaszolva: *Hogy tudatok innen elmenni? Ez volt a 35 éves lánynomnak a kérdése.*

Mondom: tőlünk megkérdezték, gyerekektől a szülők, hogy el akartok-e jönni?

Így a tapasztalataikról beszélnek, és utólagosan értékelik a szüleik döntését, hol pozitívan, hol negatívan, bár az utóbbi nagyobb hangsúlyt kap. Az elbeszélte és az átélt történetek között időbeli eltolódás van, ezért az átélt eseményt nemcsak rekonstruálják, újraértelmezik, hanem a jelen nézőpontjából értékelik is a beszélők. László Zita az állam felé való adósság miatt értékeli úgy, hogy jobban tette a családja, hogy eljött Remetéről: *De mi jobban jártunk, hogy eljöttünk onnat, mind ott. A pörösködés miatt. Mindig hirdették édösapámat a templom előtt, hogy László Károlynak elérverezik a házát. Többnyire azonban inkább negatívan értékelik a történeteket. Csortán Rozália például teljesen másképp ítéli meg: Ezér kellett eljönni Remetéről? Ezért? '76-ba hazamentem Remetére, s akkor láttam meg, hogy az én szüleim ilyent hét gyermekkel... Micsoda dolog lehetett ez! Akkor értem föl, már családom voltam, már anyós voltam, hogy ezt nekünk miért kellett csinálni? Hát olyan gyönyörűen élnek ott az unokatestvéreim, iskolázottak, különbül élték meg a háborút is, a háború utáni részt. Nem beszélve arról, amikor már elkerültem gyárba dolgozni, nagyon tudtam dolgozni, jutalmat kaptam, s azt mondták – megtudták később –, hogy jaj, pont a bocskorosoknak adják a jutalmat?(...) Fájdalmas, csodálatos, s szégyen mondani, de megróttam a szüleimet gondolatba.*

Összegzés

Kitelepülés- vagy kitelepítés-történet a székely családok története? Valójában mindkettő, hiszen Börvelybe önszántukból, egy jobb élet reményében, jobb termés reményében költöztek át válaszolva az adódó lehetőségre, csak sajnos nem tarthatott sokáig, hamar vége szakadt a jó életnek. A székely családoknak sok munka után ott kellett hagyniuk a felvirágoztatott gazdaságot, a kialakított életteret a háború miatt, és végül Budapest környékén telepedhettek le a kitelepített svábok helyén. Csakhogy ott már nem onnan folytatták az életet, ahogy Csortán Rozália megfogalmazza: *Mindenünk elkopott, míg Telkibe értünk.*

Az elbeszéléseikben, a múlthoz való viszonyukban is a kettősség köszön vissza, hiszen a börvelyi életet pozitívan értékelik, az onnan való kitelepítést pedig sokkal negatívabban. A börvelyi magyarok jól, míg a svábok rokonai kevésbé jól fogadták az odatelepült székely közösségeket. A migrációról szóló történetek azt támasztják alá, hogy a megszólalók életében a kitelepülés fogalma időközben kitelepítéssé

változott, megváltoztatva a pozitív értékelést. A jobb élet reményének emlékét negatívvá, meghurcoltatássá, el nem fogadottá tette. Ez utóbbi hagyott nyomot igazán azoknak az embereknek a gondolkodásán, önértékelésén, akik gyerekként élték át az elmesélt eseményeket. A párhuzamos történetekből kitűnik, hogy az egyéni narrációk, visszaemlékezések kapcsolódnak a történelmi eseményekhez, egy népcsoport, majd egy kisebb közösség történetének részei. Ezáltal sorsdöntő történelmi eseményekre láthatunk rá egy regionális közösség szubjektív szemszögéből, ez esetben a Remetéről és Ditróból kitelepült székelyek nézőpontjából.

Adatközlők:

Balázs Antal, született 1941. november 19-én.

Ferencz Istvánné László Zita, született 1925. július 5-én.

Gerhárt Józsefné Csortán Rozália született 1932. december 16-án.

György Péterné Balázs Julianna, született 1937. május 6-án.

Kis Béláné Tóth Erzsébet, született 1935. július 8-án.

Felhasznált irodalom:

ASSMANN, Jan: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrában*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1999.

ILLÉS Sándor: *A vándorlás (migráció)*. In: KOLLEGA TARSOLY István (főszerk.) *Magyarország a XX. században II*. Babits Kiadó, Szekszárd, 2000, 216–225.

KESZEG Vilmos: *A történelmi emlékezet alakzatai*. In: SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.) *Folklor és történelem*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007, 18–43.

KESZEG Vilmos: *A történetmondás antropológiája*. Kriza János Néprajzi Társaság, BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár, 2011.

KESZEG Vilmos: *A történetmondás funkciói a 20. században*. In: KESZEG Vilmos-SZALMA Anna-Mária (szerk.) *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 19. A 20. század (biografikus) történetei*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2011, 15–25.

KESZEG Vilmos: *Homo narrans*. KOMP-PRESS, Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2002.

MOHAY Tamás: *Egyének és életutak*. In: *Magyar néprajz VIII. Társadalom*. Budapest, Akadémiai Könyvkiadó, 2000, 760–790.

NAGY József: *A gyergyói székelyek útja Budapestre. „Isten áldja meg utatokat, testvéreink”*. <https://4662b01dbba97bd6aa61f9a171dcd58bd34c9cf0.googleusercontent.com/host/0B2DZJeBuQYlzfK9MSjZOVf9naHl5Q1FHUzhESktselZ4ZlhjSTdLbKpJVzRTMFRoeGNmajQ/multjajelene/borvely.pdf> [2016. 07. 10.]

NEIDERMÜLLER Péter: *Élettörténet és életrajzi elbeszélés*. *Etnographia* XC. (3-4) 1988.

NORA, Pierre: *Emlékezet és történelem között*. *Aetas*, 1999. http://www.aetas.hu/1999_3/99-3-10.htm [2016. 07. 10.]

SZÓCS Levente: *20. századi gyergyói népi önéletrajzok. A népi önéletírás funkciói*. Kriza János Néprajzi Társaság, BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár, 2011.

Narativele unei migrații

Stabilirea secuilor din Gheorgheni la Bervenii, apoi în zona Budapestei

A povesti este caracteristic omului. Întâmplările personale au un rol deosebit în analiza continuă a întâmplărilor sociale. Istoria individului, istoria colectivă și marea istorie a societății se întrepătrund permanent, multe fenomene sociale sunt interpretabile prin prisma istoriei individului. Istoria familiilor din Ditrău și Remetea care și-au părăsit casele în 1941 este demnă de analiză și din acest punct de vedere. După al doilea arbitraj de la Viena din 1940, aceștia și-au împachetat toate bunurile și au pornit către Bervenii în speranța unei vieți mai bune. Au reușit în doar trei ani să creeze aici o colonie specială și gospodăria model pe terenurile părăsite de români. În 1944 însă, populația românească s-a întors, secuii fiind nevoiți să părăsească Colonia Secuilor și să se stabilească în localitățile părăsite de șvabi din jurul Budapestei. Istoriile lor se creează și se leagă într-un mod aparte cu fenomenele istoriei mari.

Narratives of a migration

The migration of Szeklers from the Gheorgheni region to Bervenii and later to the Budapest area

Telling stories is the characteristic of mankind. Personal stories play a great role in the analysis of social happenings and phenomena. The history of the individual, collective history and social history are permanently linked and intertwined. Some social phenomena can only be explained by the individuals' history. The history of those families from Ditrău and Remetea that left their homes in 1941 in the hope of a better life is worth examining from this point of view as well. After the second Vienna Award they packed all their belongings and moved to Bervenii. They managed in only three years to establish a special colony and a model farm on the territory left behind by the Romanians. After 1944 however, the Romanian population returned and the Szeklers had to move on to the settlements around Budapest, left behind by the Krauts. Their stories are interestingly created and linked to the phenomena of larger history.